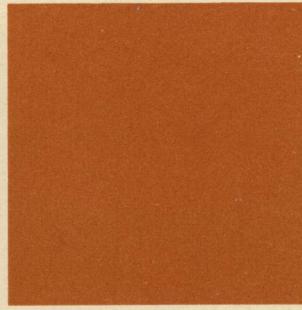
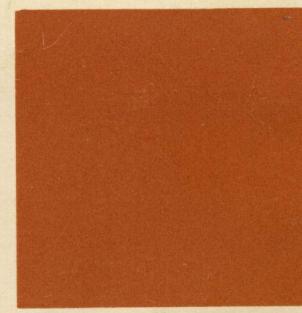
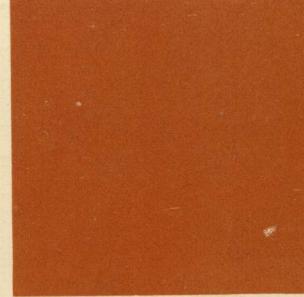
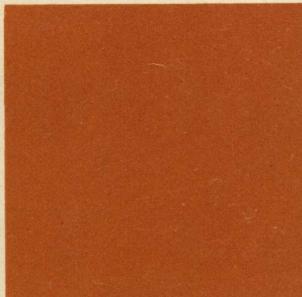

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Χριστ. Ἀργυρόπουλου, Ὑποθετικοὶ καὶ πραγματικοὶ κίνδυνοι, Νίκου Δόικου, Μὲ ἀφορμὴ τὴν «ύπόθεση Θεοδωράκη», Γιώργου Καρρᾶ, Πορείες καὶ ἀπορίες ■ Ἀργύρη Φωτεινοῦ, Τὸ 20ὸ Συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ καὶ ὁ σταλινισμὸς ■ K.S. Karol, Πῶς νὰ ἐρμηνεύσουμε τὰ γεγονότα τῆς Κίνας ■ Ἀλκη Ἀγγέλου, Ἡ «Ἀπολογία» τοῦ Ἰώσηπου Μοισιόδακα. Βασίλη Παναγιωτόπουλου, Ἡ γεωργία καὶ οἱ σχέσεις πόλης - ύπαιθρου ἐπὶ τουρκοκρατίας στὴν Πελοπόννησο ■ György Ranky Ὁ γερμανικὸς οἰκονομικὸς ἐπεκτατισμὸς στὰ Βαλκανία τὸν μεσοπόλεμο ■ Τάσου Ἰωαννίδη, Τὸ ἐργατικὸ κίνημα στὴν Τουρκία (1960-1974) ■ Νίκου Πουλαντζᾶ, Οἱ κοινωνικὲς τάξεις σύμφωνα μὲ τὴ μαρξιστικὴ θεωρία. Θεοφ. Βέικου, Μύθος καὶ ιδεολογία ■ Βιβλιοκρισίες ■ Σχόλια.

μηνιαία ἐπιθεώρηση • τεῦχ. 7 • δεκέμβρης 1976 • τιμὴ τεῦχ. 40 δρχ.

Οί κοινωνικές τάξεις σύμφωνα μὲ τὴ μαρξιστικὴ θεωρία

(Β' Μέρος)

τοῦ Νίκου Α. Πουλαντζᾶ

Οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ

13. Μὲ βάση τὰ ὄσα ἐκθέσαμε στὸ πρῶτο μέρος αὐτῆς τῆς μελέτης (βλ. Πολίτης, τεῦχ. 6) θὰ μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ προσεγγίσουμε τὸ ζήτημα τῶν διαιφόρων κλάδων καὶ μηχανισμῶν τοῦ κράτους καὶ τὴ σχέση τους πρὸς τὶς κοινωνικές τάξεις. Ἐδῶ, ἀπλῶς θὰ θέξω μερικὲς πλευρὲς τοῦ ρόλου ποὺ διαδραματίζουν οἱ μηχανισμοὶ τοῦ κράτους γιὰ τὴν ὑποστασιοποίηση καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

13.1. Ὁ κύριος ρόλος τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν συνίσταται στὸ νὰ διατηροῦν τὴν ἐνότητα καὶ τὴ συνοχὴ ἐνὸς δεδομένου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ συμπυκνώνοντας καὶ ἐπικυρώνοντας τὴν ταξικὴ κυριαρχία, καὶ, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, νὰ ἀναπαράγουν τὶς κοινωνικές, δηλαδὴ τὶς ταξικὲς σχέσεις. Οἱ πολιτικὲς καὶ ἰδεολογικὲς σχέσεις υλοποιοῦνται καὶ ἐνσαρκώνται ὡς ὑλικὲς μορφὲς πρακτικῆς στὸ ἐπίπεδο τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν. Υπάγονται δὲ στοὺς κρατικοὺς μηχανισμοὺς ἀφενὸς ὁ ἐν στενῇ ἐννοίᾳ καταστατικὸς μηχανισμὸς μὲ τοὺς διάφορους κλάδους του: στρατό, ἀστυνομία, φυλακές, δικαστικὸ σῶμα, διοίκηση· ἀφετέρου οἱ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ: σχολικὸς μηχανισμός, θρησκευτικός (οἱ Ἐκκλησίες), πληροφρόνησης (ραδιόφωνο, τηλεόραση, τύπος), ὁ πολιτιστικὸς μηχανισμός (κινηματογράφος, θέατρο, ἔκδοσεις), ὁ συνδικαλιστικὸς μηχανισμὸς ταξικῆς συνεργασίας, τὰ ἀστικὰ καὶ τὰ μικροαστικὰ πολιτικὰ κόμματα, τέλος, ἀπὸ μιὰ διοισμένη ἀποψη, καὶ ὁ πωσδήποτε στὴν περίπτωση τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ἡ οἰκογένεια. Υστερα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κρατικοὺς μηχανισμούς, ὑπάρχει καὶ ὁ ἐν στενῇ ἐννοίᾳ οἰκονομικὸς μηχανισμός, δηλαδὴ ἡ «ἐπιχείρηση» ἢ τὸ «ἔργοστάσιο» πού, ὡς κέντρο οἰκειοποίησης τῆς φύσης, υλοποιεῖ καὶ ἐνσαρκώνει τὶς οἰκονομικές σχέσεις συναρμόνωντάς τες μὲ τὶς ἰδεολογικοπολιτικές.

13.2. Στὸ βαθμὸ ποὺ ὁ ταξικὸς προσδιορισμὸς ἀναφέρεται στὶς πολιτικοὶδεολογικὲς σχέσεις καὶ στὸ βαθμὸ ποὺ οἱ τελευταῖες δὲν υπάρχουν παρὰ υλοποιημένες στοὺς μηχανισμούς τοῦ κράτους, ἡ ἀνάλυση τῶν

κοινωνικῶν τάξεων (ταξικὴ πάλη) δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τελεσφορήσει παρὰ μόνο ὃν τὶς συσχετίσουμε μὲ τοὺς μηχανισμούς, ἰδιαίτερα τοὺς κρατικοὺς μηχανισμούς.

Οἱ κοινωνικὲς τάξεις καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ τοὺς ἀποκτοῦντας ὑπόσταση μέσα ἀπὸ τὴ σχέση κοινωνικὲς τάξεις/κρατικοὶ μηχανισμοὶ/οἰκονομικοὶ μηχανισμοὶ. Οἱ μηχανισμοὶ, λοιπόν, δὲν προστίθενται σὰν ἀπλὸ παράρτημα στὴν ταξικὴ πάλη ἀλλὰ διαδραματίζουν διαπλαστικὸ ρόλο. Καί, κάθε φορὰ ποὺ καταπιανόμαστε μὲ τὴν ἀνάλυση τῶν ἰδεολογικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων, μὲ τὴ διάκριση χειρωνακτικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας, μὲ τὴ γραφειοκρατικοποίηση μερικῶν ἐργασιακῶν διαδικασιῶν ἢ τὸ δεσποτισμὸ τοῦ ἔργοστασίου, ἡ συγκεκριμένη ἔξέταση καὶ ἀνάλυση τῶν μηχανισμῶν θὰ εἶναι πάντα ἀπολύτως ἀναγκαῖα.

13.3. Τὸ ἴδιο ισχύει (καὶ ἡ παρατήρηση εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας ἀν πάρον μὲ ὑπόψη τὰ διφορούμενα πολλῶν σημερινῶν ἀναλύσεων γύρω ἀπ' αὐτὰ τὰ ζητήματα) γιὰ τὴ σύνθετη σχέση πάλη τῶν τάξεων/μηχανισμοί, ὅπου ἡ πάλη τῶν τάξεων κατέχει τὸν πρῶτο καὶ θεμελιώδη ρόλο. Οἱ μηχανισμοὶ εἶναι πάντα ἡ υλοποίηση καὶ συμπύκνωση ταξικῶν σχέσεων. Κατὰ κάποιο τρόπο, «προϋποθέτουν» τὴν ταξικὴ πάλη. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ σχέση χρονολογικῆς αἰτιότητας (ἡ κότα ἢ τ' αὐγό).

Αντίθετα, σύμφωνα μὲ μιὰ ἔμμονη καὶ σταθερὴ τάση τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας, τὴν ὁποία περιγραφικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ δονομάσουμε «θεσμολογικὸ λειτουργικὸ ρεῦμα», οἱ μηχανισμοὶ-θεσμοὶ προσδιορίζουν τὶς κοινωνικές διμάδες (τάξεις) ἐνῶ οἱ ταξικὲς σχέσεις ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν φορέων στὸ ἐσωτερικὸ τῶν θεσμικῶν σχέσεων. Πρόκειται γιὰ ρεῦμα πού, μὲ εἰδικές κάθε φορὰ μορφές, ἐντάσσεται στὸ γενικότερο ζεῦγος ἰδεαλισμὸς-έμπειρισμὸς καὶ τέμνεται μὲ τὸ ἀντίστοιχο του οἰκονομισμὸς-οἰκανισμός. ἰδεολογικὸ ρεῦμα πού προσιδιάζει στὴν ἀστικὴ ἰδεολογία. Ἐδῶ, ἰδιαίτερα, συγκαταλέγεται καὶ ἡ περίπτωση τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Max Weber. Σύμφωνα μὲ τὸν Weber οἱ ταξικὲς σχέσεις ἀπορρέουν ἀπὸ τὶς σχέσεις «ἔξουσίας». Οἱ δὲ σχέσεις «ἔξουσίας»

έχουν προνομιακό πεδίο και πρώτο χῶρο διαμόρφωσης τις σχέσεις πού έπικρατούν στὸ ἐσωτερικὸ τῶν θεομῶν-συλλογικῶν δογάνων «αὐταρχικοῦ» τύπου (Herrschartsverbände). Αυτὴ ἡ ἰδεολογικὴ γενεαλογία (σκαλίζοντας λίγο βαθύτερα θὰ ἀνακαλύψουμε τὸν Χέγκελ) ἔχει ἀξιοσημείωτες ἐπιπτώσεις ἀκόμη καὶ στὰ πιὸ εἰδικὰ ξητήματα καὶ εἶναι παρόσα στὸ σύνολο τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινωνιολογίας ποὺ σήμερα ἐμφανίζεται μὲ τὴν κυρίαρχη μορφὴ τῆς «Θεωρίας τῆς δογάνωσης». Ἡ ἐν λόγῳ γενεαλογία δὲν ἀναφέρεται μόνο στὸ πρόβλημα τῶν μηχανισμῶν τοῦ κράτους ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σὲ αὐτὸν τὸν οἰκονομικὸ μηχανισμό (τὸ ζήτημα τῆς «ἐπιχείρησης»).

13.4. Ἐτοι, μποροῦμε νὰ δροθετήσουμε ἀφενὸς τὴ σχέση, ἀφετέρου τὴ διάκριση κρατικὴ ἐξουσία/κρατικὸ μηχανισμό. Οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ δὲν διαθέτουν δικιά τους «ἐξουσία», ἀλλὰ ὑλοποιοῦν καὶ συμπυκνώνουν τὶς ταξικὲς σχέσεις, σχέσεις ἀκριβῶς ποὺ καλύπτει ἡ ἔννοια «ἐξουσία». Τὸ κράτος δὲν εἶναι ὀντότητα (entité) μὲ ἐνδοφυὴ ἐργαλειακὴ οὐσία, ἀλλὰ σχέση· εἰδικότερα εἶναι ἡ συμπύκνωση ἐνὸς δρισμένου ταξικοῦ συσχετισμοῦ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι:

α) Οἱ διάφορες λειτουργίες (οἰκονομικές, πολιτικές, ἰδεολογικὲς) ποὺ ἐπιτελοῦν οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δὲν εἶναι καθεαυτὲς «οὐδέτερες», δηλαδὴ δὲν ὑφίστανται καταρχὴν ἀφεαυτές, ὥστε στὴ συνέχεια νὰ ἐκτρέπονται καὶ νὰ παροχετεύονται ἀπὸ τὶς κυρίαρχες τάξεις. Οἱ λειτουργίες τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία, ἡ οποία ἐμπεριέχεται στὴν ἴδια τὴ δομή τους. Δηλαδὴ ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὶς κυρίαρχες τάξεις καὶ τμήματα ποὺ κατέχουν τὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας.

β) Ἡ πολιτικὴ κυριαρχία βρίσκεται σὲ στενὴ διαπλοκὴ μὲ τὴν ὑπαρχή καὶ τὴ λειτουργία τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν.

13.5. Παρέπεται ὅτι ἡ φιλικὴ ἀλλαγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δὲν μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ σὲ ἀπλὴ τροποποίηση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ ὁφείλει νὰ ἐπαναστατικούσει τὸν ἴδιους τὸν κρατικὸν μηχανισμόν. Ἡ ἐργατικὴ τάξη στὴ διαδικασία τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης δὲν μπορεῖ νὰ μένει ἵκανον ποιημένη μὲ τὸ νὰ πάρει ἀπλῶς τὴ θέση τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν κρατικὴ ἐξουσία, ἀλλὰ ὁφείλει νὰ μεταμορφώσει (νὰ «συντρίψει») τὸν μηχανισμὸν τοῦ ἀστικοῦ κράτους καὶ νὰ τὸν ἀντικαταστήσει μὲ τὸν μηχανισμὸν τοῦ προλεταριακοῦ κράτους.

13.6. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ κρατικὴ ἐξουσία εἶναι ἄμεσα συναρθρωμένη μὲ τὴν ταξικὴ πάλη ποὺ προσδιορίζει τὸ δόλο καὶ τὴ λειτουργία τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν.

α) Ἡ ἐργατικὴ τάξη καὶ οἱ λαϊκὲς δυνάμεις δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ «συντρίψουν» τὸν κρατικὸν μηχανισμὸν παρὰ μόνο ἐφόσον θὰ ἔχουν κατακτήσει τὴν κρατικὴ ἐξουσία.

β) Τοῦτο ἐκφράζεται ἐπίσης στὸ σύνολο τῆς λειτουργίας τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν, σὲ κάθε κοινωνικὸ σχηματισμό. Ἡν οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἔξομοιωθοῦν μὲ τὴν κρατικὴ ἐξουσία σημαίνει

ὅτι ἡ τελευταία εἶναι ὁ χῶρος σχηματισμοῦ τῆς ταξικῆς κυριαρχίας (δροχὸν συγκρότημα, τάξη, τμῆμα τάξης ἡγεμονίας, κυβερνώσα τάξη, δπως ἐπίσης, ταξικὴ συμμαχία, τάξη-στήριγμα) πού, σὲ τελευταίᾳ ἀνάλυση, καθορίζει τὸ δόλο τοῦ ἄλφα ἢ βήτα κρατικοῦ μηχανισμοῦ στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, τὴν ἐσωτερικὴν ἀρθρωσην οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν λειτουργιῶν σὲ κάθε μηχανισμὸν ἢ κλάδο, τὸ συγκεκριμένο συναρμολόγημα τῶν μηχανισμῶν καὶ κλάδων τοῦ κράτους. Ἡ διαφορετικά, δόλος τοῦ ἄλφα ἢ βήτα μηχανισμοῦ ἢ κλάδου τοῦ κράτους (σχολεῖο, στρατός, κόμματα) γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐσωτερικῆς συνοχῆς τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, τὴν παράσταση τῶν ταξικῶν συμφερόντων καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, δὲν ἔξαρταται ἀπὸ ἐνύπαρκτες στὴ φύση τῶν μηχανισμῶν ἰδιότητες ἀλλὰ ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία.

**‘Ο ρόλος τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν εἶναι
νὰ διατηροῦν τὴν ἐνότητα
καὶ τὴ συνοχὴ¹
τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ
συμπυκνώνοντας
καὶ ἐπικυρώνοντας
τὴν ταξικὴ κυριαρχία.**

13.7. Γενικότερα, κάθε ἀνάλυση ἐνὸς δοσμένου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ δφείλει νὰ πάρει ὑπόψη τῆς ταυτόχρονα τὶς σχέσεις ποὺ διαμορφώνονται στὸ ἐπίπεδο τῆς πάλης τῶν τάξεων καὶ τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὸν κρατικὸν μηχανισμὸν ἀπὸ τὴν ἄλλη ποὺ ὑλοποιοῦν, συμπυκνώνουν καὶ ἀντανακλοῦν τὸ σύνολο τῶν προηγούμενῶν σχέσεων. Βέβαια, στὴ σχέση ταξικὴ πάλη/κρατικοὶ μηχανισμοὶ ἡ ταξικὴ πάλη κατέχει πάντα πρωτεύοντα δόλο. Οἱ «θεσμολογικὲς» μορφὲς καὶ τροποποιήσεις δὲν συνεπάγονται «κοινωνικὰ κινήματα» δπως θὰ τὸ ἥθελε π.χ. ἡ σύγχρονη κοινωνιολογία τῆς «μπλοκαρισμένης κοινωνίας». Ἀντίθετα, οἱ μορφὲς καὶ οἱ τροποποιήσεις τῶν μηχανισμῶν προσδιορίζονται ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη.

**‘Η διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ²
τῶν κοινωνικῶν τάξεων**

14. Οἱ τελευταίες παρατηρήσεις θὰ ἀναδειχτοῦν καλύτερα ἣν ἔξετάσουμε τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν ἀποψή τῆς διευρυμένης ἀναπαραγωγῆς τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Πραγματικά, οἱ κοινωνικὲς τάξεις ὑποστασίωνται στὴ διάρκεια τῆς ταξικῆς πάλης κι ἔχουν διαστάσεις ἴστορικὲς καὶ δυναμικές. Ἡ συγκρότηση, κι ἀκόμη, διαθορισμὸς τῶν τάξεων, τῶν ταξικῶν τμημάτων, τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων καὶ τῶν κοινωνικῶν κατηγο-

οιών δὲν εἶναι νοητός παρὰ ἂν πάρουμε ὑπόψη τὴν ἴστορική προοπτική τῆς ταξικῆς πάλης, πράγμα ποὺ θέτει εὐθέως τὸ ζήτημα τῆς διευρυμένης ἀναπαραγωγῆς.

14.1. Στοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς ἔνας τρόπος παραγωγῆς ὑπάρχει μόνο ἂν μπορεῖ νὰ ἀναπαραχθεῖ. Ἀναπαραγωγὴ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, σημαίνει διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων: ἡ ταξικὴ πάλη εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἴστοριας. Ἔτοι, ὁ Μάρξ θὰ πεῖ ὅτι ὁ καπιταλισμός, τελικά, δὲν παράγει τίποτε ἄλλο παρὰ ἀστικὴ τάξη καὶ προλεταριάτο: ὁ καπιταλισμὸς παράγει τὴν ἵδια τὴν ἀναπαραγωγὴ του.

14.2. Χῶρος τῆς διαδικασίας ἀναπαραγωγῆς δὲν εἶναι, ὅπως ἀφήνει νὰ νομιστεῖ μὰ ἐπιδερμικὴ ἀνάγνωση τοῦ δεύτερου βιβλίου τοῦ Κεφαλαίου, ἀποκλειστικὰ τὸ «οἰκονομικὸ διάστημα» καὶ δὲν συνίσταται σὲ ἔναν αὐτορυθμιζόμενον αὐτοματισμὸν συσσώρευστος τοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου. Ἡ ἀναπαραγωγὴ, θεωρούμενη ἀκριβῶς ὡς διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ἔχει τὸ νόημα ὅτι, στὴ διάρκεια μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κίνησης, ἀναπαράγονται οἱ πολιτικὲς καὶ οἱ κοινωνικὲς σχέσεις τοῦ ταξικοῦ προσδιορισμοῦ.

14.3. Οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ καὶ ἰδιαίτερα οἱ ἰδεολογικοί, διαδραματίζουν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Οἱ μαρξιστικὲς ἀναλύσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν ἔχουν δώσει ἰδιαίτερη σημασία στὸ ρόλο αὐτοῦ.

**Τὸ κράτος δὲν εἶναι
αὐτόνομη ὄντότητα
ἄλλα οχέοι.
Εἶναι ἡ συμπύκνωση
ἐνὸς δρισμένου
ταξικοῦ ουσοχετιομοῦ.**

15. Οἱ κρατικοὶ μηχανισμοί, ἀνάμεσα στοὺς δποίους ὁ σχολικὸς ἰδεολογικὸς μῆχανισμός, δὲν δημιουργοῦν τὴν διαίρεση τῆς κοινωνίας σὲ τάξεις ἄλλα συμβάλλοντα σὲ αὐτὴ τὴ διαίρεση καὶ, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, στὴ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῆς. Θὰ πρέπει δῆμος νὰ ἔξετάσουμε δῆλες τὶς συνέπειες τῆς προηγούμενης πρότασης. Ὅτι δηλαδή: ὅχι μόνο οἱ σχέσεις παραγωγῆς προσδιορίζουν τοὺς μηχανισμούς, ἄλλα ἐπιπλέον, στὴν ταξικὴ πάλη, οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ δὲν διαδραματίζουν τὸν πρωτεύοντα ρόλο. Σὲ κάθε περίπτωση ἡ ταξικὴ πάλη, δῆμος κατ' ἐπανάληψη τονίσαμε, ἐπιβάλλεται στοὺς μηχανισμούς.

Πραγματικὰ θὰ πρέπει ν' ἀποδώσουμε τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ σημασία στὸ ρόλο ποὺ παίζουν οἱ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνι-

κῶν σχέσεων (τῶν σχέσεων παραγωγῆς συμπεριλαμβανομένων) διότι ἡ τελευταία δεσπόζει στὸ σύνολο τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἀναπαραγωγὴ τῆς ἐργατικῆς δύναμης καὶ τῶν μέσων ἐργασίας. Τοῦτο δφεύλεται στὸ γεγονός ὅτι οἱ σχέσεις παραγωγῆς, στὸ πλαίσιο τῆς διαδικασίας παραγωγῆς, κυριαρχοῦν πάνω στὴν ἐργασιακὴ διαδικασία, εἰδικὰ στὸ βαθμὸ ποὺ διαπλέκονται διαπλαστικὰ πρὸς τὶς σχέσεις πολιτικοῦδεολογικῆς κυριαρχίας/ὑπαγωγῆς.

‘Η διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων

15.1. Η διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων (τῶν κοινωνικῶν σχέσεων) ἔχει δυὸ πλευρὲς ποὺ ὑπάρχουν μόνο στὴν ἐνότητά τους:

α) Τὴ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων ποὺ καταλαμβάνουν οἱ συγκεκριμένοι κοινωνικοὶ φορεῖς. Εἴδαμε ὅτι οἱ θέσεις αὐτὲς δὲν καθορίζουν τὸν ταξικὸ δομικὸ προσδιορισμό, δηλαδὴ τὸν τρόπο ποὺ ὑπάρχει ὁ προσδιορισμὸς ὡς δομικὸ ἀποτέλεσμα (σχέσεις παραγωγῆς —κυριαρχία/ὑπαγωγὴ πολιτικοῦδεολογικῆς), στὶς διάφορες μορφές ταξικῆς πρακτικῆς.

β) Τὴν ἀναπαραγωγὴ-κατανομὴ τῶν ἵδιων τῶν κοινωνικῶν φορέων στὶς διάφορες θέσεις.

15.2. Αὐτὴ ἡ δεύτερη πλευρὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς ἡ όποια θέτει τὸ ἐρώτημα: ποιός, πῶς, ποιὰ στιγμὴ καταλαμβάνει ἐτούτη ἡ τὴν ἄλλη θέση, ποιός, πῶς καὶ ποιὰ στιγμὴ εἶναι ἡ γίνεται ἀστός, προλετάριος, μικροαστός, φτωχὸς χωρικὸς κ.λπ., ὑπάγεται στὴν πρώτη πλευρὰ τοῦ ζητήματος τῆς ἀναπαραγωγῆς, δηλαδὴ στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων: γιὰ παράδειγμα, ὁ καπιταλισμός, μὲ τὴ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ του, ἀναπαράγει ἀστικὴ τάξη, προλεταριάτο, μικροαστικὴ τάξη νέας μορφῆς στὴ νέα φάση τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ ἔχει τὴν τάση νὰ καταργεῖ δρισμένες τάξεις καὶ τιμήματα τάξεων στοὺς κόλπους τῶν κοινωνικῶν σχηματίδιμῶν, π.χ. τοὺς κληρούχους χωρικούς, τὴν παραδοσιακὴ μικροαστικὴ τάξη κ.λπ. Μ' ἄλλα λόγια, ἀλληθεύει ὅτι οἱ ἵδιοι οἱ φορεῖς δφεύλουν νὰ ἀναπαράγονται ὥστε νὰ μποροῦν νὰ καταλαμβάνουν δρισμένες θέσεις, ἀληθεύει ἐπίσης ὅτι αὐτὴ ἡ κατανομὴ τῶν φορέων δχι μόνο δὲν δφεύλεται στὴν ἐκλογὴ καὶ τὶς προσβλέψεις τους ἄλλα, ἀντίθετα, ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἵδια τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων. Αὐτὸ δφεύλεται στὸ ὅτι ἡ κύρια πλευρὰ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν τάξεων εἶναι δημιουργία θέσεων καὶ δχι φορέων ποὺ θὰ καταλάβουν τὶς ἀντίστοιχες θέσεις.

Ωστόσο ὁ ρόλος τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ σχολικοῦ ἰδεολογικοῦ μηχανισμοῦ, δὲν εἶναι πανομοιότυπος καὶ στὶς δυὸ πλευρὲς τῆς ἀναπαραγωγῆς.

15.3. Βέβαια, ἐπειδὴ ὁ δομικὸς ταξικὸς προσδιορισμὸς δὲν περιορίζεται στὸν καθορισμὸ θέσεων στὴ διάρκεια τῆς διαδικασίας παραγωγῆς—δηλαδὴ σὲ μὰ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν τάξεων καθεαυτῶν— ἀλ-

λὰ ἐπεκτείνεται σὲ δλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ ἑργασίας, οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ παρεμβαίνουν ώς ἐνσάρκωση καὶ ύλοποίηση τῶν ἰδεολογικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων. Οἱ κρατικοὶ μηχανισμοὶ καὶ ἴδιαίτερα οἱ ἰδεολογικοί, λόγω τοῦ ρόλου τους στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν πολιτικῶν καὶ ἰδεολογικῶν σχέσεων, παρεμβαίνουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων ποὺ δρίζουν οἱ κοινωνικὲς τάξεις.

Ἄλλα (έξδον κι ἀν ἀφεθοῦμε σὲ μὰ θεώρηση ἰδεαλιστικὴ καὶ «θεσμολογικὴ» τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ παριστάνει τίς κοινωνικὲς τάξεις καὶ τὴν ταξικὴ πάλη ώς προϊόντα τῶν μηχανισμῶν) θὰ πρέπει νὰ δοῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ πλευρὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς ξεπερνᾶ τοὺς μηχανισμοὺς καὶ τοὺς ἐπιβάλλεται: Στὴν πραγματικότητα μποροῦμε νὰ μιλήσουμε γιὰ μὰ πρώτη ἀναπαραγωγὴ — γιὰ μὰ θεμελιακὴ ἀναπαραγωγὴ — τῶν κοινωνικῶν τάξεων μέσα στὴν ταξικὴ πάλη καὶ διαμέσου τῆς ταξικῆς πάλης, ὅπου διακυβεύεται ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ δλῆς τῆς δομῆς, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Αὐτὴ ἡ πρότη ἀναπαραγωγὴ ἐπιβάλλεται στὴ λειτουργία καὶ τὸ ρόλο τῶν μηχανισμῶν. "Ας πάρουμε ἔνα παράδειγμα συνειδητὰ σχηματικό: ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ (ὅπως ἐπίσης ἡ ἀνάπτυξη, ἡ μείωση καὶ μερικὲς μορφές κοινωνικῶν κατηγοριῶν) δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη ἐνὸς κάποιου σχολείου ποὺ δῆθεν κατασκευάζει προλετάριους καὶ νεότοκους μικροαστούς. Ἀκοιβώς τὸ ἀντίθετο συμβαίνει: τὸ σχολεῖο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς διαδικασίας παραγωγῆς στὴ συνάρθρωσή της πρὸς τὶς πολιτικοὶδεολογικὲς σχέσεις, καὶ, συνακόλουθα, τὸ εἶδος τοῦ σχολείου ποὺ ὑπάρχει εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πάλης τῶν τάξεων (οἰκονομικῆς, πολιτικῆς, ἰδεολογικῆς). Ἔτοι ἔξηγεται γιὰ ποιὸ λόγο ἡ ἀναπαραγωγὴ εἶναι συνυφασμένη μὲ ἀγῶνες, ἀντιφάσεις καὶ προστριβές ποὺ συναντῶνται στὸ ἐσωτερικὸ τῶν μηχανισμῶν. Καὶ καταλαβαίνουμε ἐπίσης τὴν ἄλλη δψη τοῦ ζητήματος: ὅπως ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δφείλεται στὴν ταξικὴ πάλη τὸ ἵδιο καὶ ἡ ἐπαναστατικοὶση τοὺς ἔξαρτανται ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη.

15.4. Η θεμελιακὴ ἀναπαραγωγὴ, λοιπόν, τῶν κοινωνικῶν τάξεων δὲν ἀφορᾶ μόνο τὶς θέσεις στὸ ἐσωτερικὸ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Δηλαδή, δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ ἔνα εἶδος «οἰκονομικῆς αὐτοαναπαραγωγῆς» τῶν τάξεων ἀπὸ τὴ μὰ μεριὰ καὶ τὴν ἰδεολογικοὶπολιτικὴ ἀναπαραγωγὴ τοὺς, μέσα στοὺς μηχανισμούς, ἀπὸ τὴν ἄλλη. "Απλούστατα, ἡ θεμελιακὴ ἀναπαραγωγὴ σύνισταται σὲ μὰ πρώτη ἀναπαραγωγὴ ποὺ πραγματοποιεῖται στὴ διάρκεια τῆς ταξικῆς πάλης καὶ σὲ δλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ ἑργασίας. "Οπως δὲ συμβαίνει καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ δομικοῦ ταξικοῦ προσδιορισμοῦ, ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἀφορᾶ ἔξισου τὶς πολιτικοὶδεολογικὲς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ καταμερισμοῦ ἑργασίας, οἱ δοποῖς, στὴ διαπλοκή τους πρὸς τὶς σχέσεις παραγωγῆς, διαδραματίζουν ἀποφασιστικὸ ρόλο. Τούτο δφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ὁ κοινωνι-

κὸς καταμερισμὸς ἑργασίας δὲν ἀναφέρεται μόνο στὶς ἰδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις, ἀλλά ἔξισου καὶ στὶς παραγωγικὲς σχέσεις δπου ἐπικρατεῖ ὁ «τεχνικὸς καταμερισμὸς» ἑργασίας. Πράγμα ποὺ, μὲ τὴ σειρά του, ἔχεται ώς ἀπόρροια τῆς κυριαρχίας τῶν παραγωγικῶν σχέσεων πάνω στὴν ἑργασιακὴ διαδικασία στὰ πλαίσια τῆς συνολικῆς διαδικασίας παραγωγῆς.

Τὸ νὰ λέμε ὅτι αὐτὴ ἡ πρότη, ἡ θεμελιακὴ, ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἔξαρταται ἀπὸ τὴν ταξικὴ πάλη εἶναι σὰ νὰ λέμε ὅτι οἱ συγκεκριμένες μορφές ἔξαρτωνται ἀπὸ τὴν ἰστορία τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἡ ἀναπαραγωγὴ τῆς ἀστικῆς καὶ τῆς ἑργατικῆς τάξης, τῶν τάξεων τῆς ἀγροτιᾶς, τῆς νέας καὶ τῆς παραδοσιακῆς μικροαστικῆς τάξης, ἔξαρταται ἀπὸ τὴν πάλη στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δεδομένου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Π.χ. σὲ συνθήκες καπιταλιστικοῦ καθεστώτος, η μορφή καὶ ὁ ἰδιότυπος φυσικὸς ἀνάπτυξης τῆς παραδοσιακῆς μικροαστικῆς τάξης καὶ τῶν κληρούχων χωρικῶν στὴ Γαλλία δφείλονται στὶς ἰδιότυπες μορφές ποὺ πήρε ἡ συμμαχία αὐτῶν τῶν τάξεων, καὶ ἐπὶ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, μὲ τὴ γαλλικὴ ἀστικὴ τάξη. Ὁ ρόλος τῶν μηχανισμῶν στὴν ἀναπαραγωγὴ γιὰ τὴν δοποία γίνεται λόγος δὲν μπορεῖ νὰ ἐντοπιστεῖ παρὰ σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ταξικὴ πάλη. Ἔτοι, δὲν διαίτερος ρόλος τοῦ Σχολείου στὴ Γαλλία δὲν μπορεῖ νὰ περιγραφεῖ παρὰ μόνο σὲ συνάρτηση μὲ τὴ συμμαχία ἀστικῆς-μικροαστικῆς τάξης πού, ἐπὶ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, σημάδεψε τὸν γαλλικὸ κοινωνικὸ σχηματισμό.

Διάκριση χειρωνακτικῆς-πνευματικῆς ἑργασίας

16. Τὰ προηγούμενα σημαίνουν ὅτι, ἀν ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἔχει σχέση, ἴδιαίτερα στὸ πολιτικοὶδεολογικὸ ἐπίπεδο, μὲ τοὺς ἰδεολογικοὺς κρατικοὺς μηχανισμούς, ώστόσο δὲν περιορίζεται μόνο σ' αὐτούς.

16.1. "Ας ἐπισημάνουμε κιόλας τὴ διάκριση πνευματικῆς/χειρωνακτικῆς ἑργασίας. Ἡ διάκριση αὐτὴ, χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν θέσεων στὸ συνολικὸ καταμερισμὸ ἑργασίας, δὲν περιορίζεται ἀποκλειστικὰ στὸν οἰκονομικὸ χῶρο. "Ας λεχτεῖ παρεκβατικὰ ὅτι ἡ διάκριση χειρωνακτικῆς/πνευματικῆς ἑργασίας δὲν διαδραματίζει δικό της καὶ αὐτοδύναμο ρόλο σὲ σχέση μὲ τὴν ἐν γένει ταξικὴ διαίρεση. Ὁ παραγωγικὸς ἑργαζόμενος, ἐκεῖνος ποὺ παράγει ὑπεραιξία, δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸ χῶρο τῆς χειρωνακτικῆς ἑργασίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διάκριση εἶναι δυνατὸ νὰ κατανοηθεῖ μόνο ἀν ἐπεκταθεῖ ταυτόχρονα στὶς πολιτικὲς καὶ τὶς ἰδεολογικὲς σχέσεις δπως αὐτὲς ὑπάρχουν:

α) στὸν κοινωνικὸ καταμερισμὸ ἑργασίας μέσα στὴν ἐν γένει διαδικασία παραγωγῆς, πράγμα ποὺ μᾶς υποχρεώνει νὰ πάρουμε ὑπόψη τὸν οἰκονομικὸ μηχανισμό, δηλαδὴ τὴν «ἐπιχείρηση». Ἐδῶ ἡ ἔξουσία καὶ ἡ διεύθυνση τῆς ἑργασίας εἶναι ἀρρηκτα δεμένες μὲ τὴν

πνευματική έργασία και τὸ ἀπόρρητο τῆς γνώσης.

β) στὸν σύνολο κοινωνικὸ καταμερισμὸ ἔργασίας. Οἱ πολιτικοῦδεολογικὲς σχέσεις παρεμβαίνουν στὸν προσδιορισμὸ θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ωστόσο γίνεται φανερό, ὅτι οὔτε τὸ σχολεῖο ἢ ἄλλοι ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ δημιουργοῦν τὴ διάκριση πνευματικῆς/χειρωνακτικῆς ἔργασίας μήτε εἶναι οἱ πρῶτοι καὶ ἀποκλειστικοὶ παράγοντες τῆς ἀναπαραγωγῆς τῆς, καίτοι παρεμβαίνουν στὴ διαιμόφωσή της. Συνάμα, οἱ παράγοντες γιὰ τὸν δοπίους γίνεται λόγος (σχολεῖο κ.λπ.) ἀναφαίνονται, μὲ καπιταλιστικὴ μορφῇ, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς διάκρισης χειρωνακτικῆς πνευματικῆς ἔργασίας μέσα στὴν ταξικὴ πάλη καὶ στὴ διάρκεια τῆς ταξικῆς πάλης. Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν τὸ σχολεῖο ἀναπαράγει στὸν κόλπους του τὴ διάκριση πνευματικῆς/χειρωνακτικῆς ἔργασίας, ποὺ τὸ ἔξεπεντα καὶ τοῦ ἀποδίδει τὸν συγκεκριμένο όρο του. Πρόκειται γιὰ τὸ διαχωρισμὸ τοῦ σχολείου ἀπὸ τὴν παραγωγή, διαχωρισμὸς ποὺ συνδέεται ἀρρώκτη μὲ τὴν ἀποκοπὴ καὶ τὴν ἀποστέρηση τοῦ ἄμεσου παραγωγοῦ ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς.

16.2. Ἐπιπλέον μιὰ καὶ μιλοῦμε γιὰ τοὺς ἰδεολογικοὺς μηχανισμοὺς ὃντα πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι οὔτε δημιουργοῦν τὴν ἰδεολογία, οὔτε εἶναι οἱ πρῶτοι καὶ ἀποκλειστικοὶ παράγοντες τῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν σχέσεων ἰδεολογικῆς κυριαρχίας/ύπαγωγῆς. Οἱ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἐπεξεργάζονται καὶ νὰ ἀποτυπώνουν (νὰ ὑλοποιοῦν) τὴν κυριαρχη ἰδεολογία: δὲν εἶναι ἡ Ἐκκλησία, δπως ὑποστήριζε ὁ Max Weber, ποὺ δημιουργεῖ καὶ διαιωνίζει τὴ θρησκεία ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ θρησκεία δημιουργεῖ καὶ διαιωνίζει τὴν Ἐκκλησία. "Οσο γιὰ τὶς καπιταλιστικὲς ἰδεολογικὲς σχέσεις, οἱ ἀναλύσεις τοῦ Μάρξ ποὺ ἀναφέρονται στὸ φετιχισμὸ τοῦ ἐμπορεύματος καὶ ποὺ ἀκριβῶς σχετίζονται μὲ τὴ διαδικασία ἀξιοποίησης τοῦ κεφαλαίου, προσφέρουν ἔνα ἔξοχο παράδειγμα μελέτης ἀναπαραγωγῆς τῆς κυριαρχη ἰδεολογίας ὃταν ἔπειραν τὸν μηχανισμούς: πράγμα ποὺ δὲν Μάρξ, ἄλλωστε, σημείωνε, μιλώντας συχνὰ γιὰ μιὰ «ἀντιστοιχία» ποὺ ἐπιβάλλει τὴ διάκριση «θεσμῶν» καὶ «μορφῶν κοινωνικῆς συνείδησης». Μὲ δυὸ λόγια, ὁ ωρὸς τῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς πολιτικῆς στὴ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἔμνεται στὴν προσκεψένη περίπτωση μὲ τὴν πάλη τῶν ἀξεων ποὺ, δπως ἥδη τονίσαμε, ἐπιβάλλεται στὸν μηχανισμούς. Ἀπὸ τὴν ἀποψῃ τῆς ἔργατικῆς τάξης, δῶ ἀνακύπτει τὸ πρόβλημα τοῦ ταξικοῦ ἔνστικτου γὰ τὸ δόποιο ἔγινε λόγος πιὸ πάνω (βλ. Πολίτης, τεῦχ. 6): δπως δὲν εἶναι οἱ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ τοῦ κράτους ποὺ δημιουργοῦν τὴν ἄρχουσα ἰδεολογία, τὸ ἴδιο ἐπίσης δὲν εἶναι οἱ ἐπαναστατικοὶ μηχανισμοὶ —τὸ κόμμα— τῆς ἔργατικῆς τάξης ποὺ δημιουργοῦν τὴν προλετεαριακὴ ἰδεολογία: οἱ ἐπαναστατικοὶ μηχανισμοὶ τῆς ἔργατικῆς τάξης ἐπεξεργάζονται τὴν προλε-

ταιριακὴ ἰδεολογία καὶ τὴ συστηματοποιοῦν παράγοντας τὴν ἐπαναστατικὴ θεωρία.

16.3. Η ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων μέσα στὶς σχέσεις πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς κυριαρχίας, στὸ βαθμὸ ποὺ ἀπευθύνεται στὸν μηχανισμούς, ἀπευθύνεται ἐπίσης καὶ στὸν ἴδιον τὸν οἰκονομικὸ μηχανισμό. Μιὰ «ἐπιχείρηση», σὰν παραγωγὴ μονάδα, ὑπὸ τὴν καπιταλιστικὴ μορφὴ της, συνιστᾶ ἐπίσης ἔνα εἶδος μηχανισμοῦ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀναπαράγει χάρη στὸν κοινωνικὸ καταμερισμὸ ἔργασίας —δεσποτικὴ δργάνωση τῆς ἔργασίας— τὶς ἰδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις ποὺ ἀναφέρονται στὶς θέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν ἰδεολογικῶν σχέσεων, ποὺ διαδραματίζουν κεφαλαιώδη όρο, δὲν εἶναι μόνο δουλειὰ τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν. "Οπως καθετὶ ποὺ συμβαίνει στὴν «παραγωγὴ» δὲν ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικὰ τὴν «οἰκονομία» ἔτοι καὶ οἱ ἰδεολογικοὶ μηχανισμοὶ δὲν μονοπωλοῦν τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν σχέσεων τῆς ἰδεολογικῆς κυριαρχίας.

16.4. Τέλος ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων σχετίζεται δχι μόνο μὲ τοὺς ἰδεολογικοὺς μηχανισμοὺς τοῦ κράτους καὶ μὲ τὸν οἰκονομικὸ μηχανισμό, ἄλλα ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς διάφορους κλά-

**‘Ο καπιταλισμὸς
δὲν παράγει τίποτ’ ἄλλο
παρὰ ἀστικὴ τάξη
καὶ προλεταριάτο.
‘Ο καπιταλισμὸς παράγει
τὴν ἀναπαραγωγὴ του.
(Μάρξ)**

δους τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ καταστολῆς μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ δρου. Καὶ τοῦτο δχι μόνο κυρίως λόγω τοῦ ἄμεσου όρου καταστολῆς ἐννοούμενου μὲ τὴν αὐτηρὴ ἔννοια τῆς δργανωμένης φυσικῆς δύναμης. Η δύναμη καταστολῆς, ἀπόλυτως ἀναγκαία βέβαια γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν σχέσεων ἐκμετάλλευσης καὶ ταξικῆς κυριαρχίας, μέσα σὲ συνθῆκες καπιταλιστικοῦ συστήματος, κατὰ κανόνα δὲν εἶναι παρόύσα μὲ ἄμεσο τρόπο στὶς σχέσεις παραγωγῆς. Θὰ μπορούσαμε νὰ πούμε ὅτι παρεμβαίνει γενικὰ γιὰ νὰ διατηρήσει τὶς «συνθῆκες» τῆς ἐκμετάλλευσης (δ στρατὸς δὲν εἶναι ἄμεσο παρὼν στὸ ἐργοστάσιο). Ἐδῶ, ἄλλωστε, ἐντοπίζεται καὶ μιὰ σημαντικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν καπιταλιστικὸ καὶ τὸν «προκαπιταλιστικὸ» τρόπον παραγωγῆς: στὸν τελευταίους, δπως δὲν δείχνει πολὺ καλά, ἐπειδὴ ὁ παραγωγὸς δὲν εἶναι τελείως ἀποκομμένος ἀπὸ τὰ μέσα ἔργασίας του —διατηροῦσε ἀκόμη τὴν κατοχή— χρειάζονται ἡ

άμεση έπειταση μιᾶς «έξω-οικονομικής» δύναμης γιὰ νὰ παράγει υπερεργασία σὲ δφέλος τοῦ ίδιωτητή (π.χ. τοῦ ἄρχοντα).

Οἱ αλάδοι τοῦ κατασταλτικοῦ μηχανισμοῦ τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους παρεμβαίνουν στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Μόλονότι ἔχουν πάντα ὡς κύριο φόλο τὴν καταστολή, δὲν περιορίζονται μόνο σ' αὐτήν: ἔχουν καὶ ἔνα φόλο ίδεολογικό, κατὰ κανόνα δευτερεύοντα, δπως ἐπίσης οἱ ίδεολογικοὶ μηχανισμοὶ ἔχουν καὶ ἔνα φόλο καταστολῆς, κατὰ κανόνα δευτερεύοντα. Ἐτοι, ὁ στρατός, τὸ δικαστικὸ σῶμα καὶ οἱ φυλακὲς (ἡ ἀστικὴ «δικαιοσύνη») κ.λπ., χάρη στὸ φόλο ποὺ διαδραματίζουν στὴν ὑλοποίηση καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν ίδεολογικῶν σχέσεων (ἀστικὴ ίδεολογία) ἔχουν ἐπίσης ἔνα διακεκριμένο φόλο στὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

‘Η ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν φορέων

17. Ἡς ἔρθουμε τώρα στὴ δεύτερη πλευρὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς: τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν φορέων. Ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν φορέων ὡς στιγμὴ τῆς ἰδιαῖς διαδικασίας, περιλαμβάνει τὴν εἰδίκευση-ύποταγὴ τῶν φορέων (μὲ τρόπο ὅστε νὰ μποροῦν νὰ καταλαμβάνουν τὶς διάφορες θέσεις) καὶ τὴν κατανομὴ τῶν φορέων.

“Αν συλλάβουμε ἐπακριβῶς τὴ σπονδύλωση τῶν δύο πλευρῶν τῆς ἀναπαραγωγῆς στὴν ὁποίᾳ προὶ ἔχει ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, θὰ μπορέσουμε νὰ κατανοήσουμε τὴν κενότητα τῆς ἀστικῆς προβληματικῆς περὶ «κοινωνικῆς κινητικότητας» (...). Πράγματι, αὐτὴ ἡ προβληματικὴ τῆς κοινωνικῆς κινητικότητας τῶν «διμάδων» καὶ τῶν «ἄτομων» προϋποθέτει:

α) δτι τὸ κύριο ζήτημα τῆς «κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης», ἡ αἵτια της, ἔγκειται στὴν «κυκλοφορία-κινητικότητα» τῶν άτόμων ἀνάμεσα στὰ διάφορα στρώματα: Ἐτοι, εἶναι δόλοφάνερο δτι, ἀκόμη καὶ στὴν ἐντελῶς παράλογη ὑπόθεση δπου, ἀπὸ τὴ μὰ μέρα στὴν ἄλλη (ἡ ἀπὸ τὴ μὰ γενιὰ στὴν ἄλλη) δλοι οἱ ἀστοὶ θὰ καταλάμβαναν τὶς θέσεις τῶν ἔργατῶν καὶ ἀντίστροφα οἱ ἔργατες τῶν ἀστῶν, τίποτε τὸ ούσιαστικὸ δὲν θὰ ἄλλαξε στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, διότι πάντοτε θὰ ἔξακολουθοῦσαν νὰ μπάρχουν θέσεις ἀστικῆς τάξης καὶ προλεταριάτου, πράγμα ποὺ δποτελεῖ τὴν κύρια πλευρὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων.

β) δτι ἡ «κοινωνικὴ ἀκαμψία» δφείλεται ἀπλούστατα στὶς κοινωνικές ἀνισότητες «άτομων» καὶ «περιβάλλοντος», καί, δπως κάθε ἀνισότητα, εἶναι δυνατὸ ν' ἀναχθεῖ σὲ μὰ ἰδανικὴ «καπιταλιστικὴ κοινωνία δπου θὰ ἐπικρατεῖ ἰσότητα εὐκαιριῶν».

17.1. Οἱ ίδεολογικοὶ μηχανισμοὶ τοῦ κράτους καὶ ἰδιαίτερα δ σχολικὸς μηχανισμός, ἔχουν ἔναν ἀποφασιστικὸ καὶ ἰδιαίτερο φόλο ὡς πρὸς τὴν ἀναπαραγωγὴ τῶν φορέων, καὶ τὴν εἰδίκευση-ύποταγὴ τους.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπιβάλλονται δρισμένες παρατηρήσεις:

17.2. Ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν φορέων, καὶ ἰδιαίτερα ἡ διαβόητη «εἰδίκευση» τῶν φορέων τῆς παραγωγῆς δὲν ἀναφέρεται σὲ ἔναν ἀπλὸ «τεχνικὸ καταμερισμὸ» τῆς ἔργασίας (δὲν εἶναι ζήτημα τεχνικῆς κατάρτισης) ὀλλὰ συνιστᾶ ούσιαστικὴ εἰδίκευση-ύποταγὴ ποὺ ἐκτείνεται στὶς ίδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς σχέσεις: Ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν φορέων τέμνει ἐδῶ μὰ πλευρὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ βάζει τὴ σφραγίδα τῆς στὴν ἀναπαραγωγὴ τῆς ἔργατικῆς δύναμης.

Προκύπτει, συνεπῶς, ὁ βαρύνων φόλος τοῦ σχολείου γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ τῆς ἔργατικῆς δύναμης. Δὲν πρέπει, δμως, νὰ μᾶς ξεφεύγει δτι ἡ εἰδίκευση-ύποταγὴ (ποὺ δὲν εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν κατὰ παραγγελία τεχνικὴ κατάρτιση) συντελεῖται ἔξισου μέσα στὸν οίκονομικὸ μηχανισμό, στὴν ἰδιαῖς τὴν ἐπιχείρηση: ἡ ἐπιχείρηση δὲν εἶναι μὰ ἀπλὴ παραγωγικὴ μονάδα. Ἡ ἐπιχείρηση δηλαδὴ λειτουργεῖ καὶ ὡς μηχανισμὸς κατανομῆς τῶν φορέων της. Αὐτὸς ὁ φόλος τοῦ οίκονομικοῦ μηχανισμοῦ εἶναι κυρίαρχος στὴν περιπτωση τῶν μεταναστῶν ἔργατῶν ὀλλὰ δὲν ἀφορᾶ μόνον αὐτὸὺς καὶ ἔχει γενικότατη ἴσχυ. Δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ ξεχνᾶμε δτι ὁ οίκονομικὸς μηχανισμὸς ἔχει

‘Ο διαχωρισμὸς τοῦ καπιταλιστικοῦ σχολείου ἀπὸ τὴν παραγωγὴ συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν ἀποκοπὴ καὶ τὴν ἀποστέρηση τοῦ ἄμεσου παραγωγοῦ ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς.

αὐτὸν τὸν καθοριστικὸ διανεμητικὸ φόλο, μήτε πρέπει νὰ θεωροῦμε δτι οἱ φορεῖς κατανέμονται μὰ γιὰ πάντα καὶ λεπτομερειακά, χάρη στὸ σχολεῖο καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν οίκονομικὸ μηχανισμό. Ἐνας παρόμοιος κοινότοπος καὶ δπισθοδρομικὸς τύπος ἔξηγησης εἶναι ἀνάλογος μὲ ἐκεῖνον ποὺ θεωρεῖ τοὺς φορεῖς μὰ γιὰ πάντα καὶ λεπτομερειακὰ κατανεμημένους στὴν οίκογένεια, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Ωστόσο, οἱ καπιταλιστικὲς τάξεις, δπως δὲν εἶναι κάστες καταγωγῆς ἡ κληρονομικές, τὸ ἰδιο δὲν εἶναι κάστες σχολικές. Ἐτοι, ἡ ἔξηγηση τῆς ἀποιόρι κατανομῆς τῶν φορέων δὲν ἔχει καμιὰ ἔρμηνευτικὴ ἀξία γιὰ τὴ σχέση οίκογένειας-σχολείου γιατὶ ἡ οίκογένεια ἔξακολουθεῖ νὰ ἀσκεῖ τὴν ἐπιδρασὴ τῆς ἐνῶ συνεχίζεται τὸ σχολεῖο, δπως ἐπίσης δὲν παρουσιάζει κανένα ἔρμηνευτικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ σχέση σχολεῖο-οίκονομικὸς μηχανισμὸς ἀφοῦ, δπως ξέρουμε, τὸ σχολεῖο ἔξακολουθεῖ νὰ δρᾷ ἐνῶ συνεχίζεται παράλληλα ἡ οίκονομικὴ δράση τῶν φορέων. Πρόκειται γιὰ τὴ διαδικασία ποὺ διακριτικὰ ὀνομάζεται «συνεχής

κατάρτιση».

Θὰ ἄξιζε ἐπίσης νὰ ἐπισημανθεῖ ὁ ρόλος μερικῶν κλάδων τοῦ κρατικοῦ καταστατικοῦ μηχανισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν φορέων, κι ἴδιαίτερα ὁ ρόλος τοῦ στρατοῦ, ἐξαιρετικὰ σημαντικός, ἀπὸ παλιά, στὴν περίπτωση τῆς Γαλλίας.

17.3. Θὰ πρέπει, δημοσ., νὰ ἐμβαθύνουμε περισσότερο ὥστε νὰ ἀρδοῦν δλες οἱ παρεξηγήσεις ποὺ μᾶς κληροδότησε ἡ «λειτουργικὴ-θεσμολογικὴ» παραδοση, ἡ ὅποια μιλοῦσε πάντα γιὰ τὸ ρόλο ποὺ διαδραματίζουν οἱ «θεσμοὶ» στὴν κατάρτιση-κατανομὴ τῶν «ἀτόμων». Ἡ ἀποψη ἀυτὴ ἔχει πάρει τὸ ὄνομα «διαδικασία κοινωνικοποίησης». Εἴπαμε ὅτι ἡ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν κοινωνικῶν τάξεων περιλαμβάνει δυὸ πλευρές: τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν φορέων. Οἱ δυὸ πλευρὲς εἶναι ἀρροτκτα δεμένες μεταξὺ τους ἀλλὰ ἡ δεύτερη πλευρὰ τῆς ἀναπαραγωγῆς ὑπάγεται τελικὰ στὴν πρώτη, γιατὶ μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ ὑπάρχει διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ θέσεων εἶναι νοητὴ ἡ ἀναπαραγωγὴ-κατανομὴ τῶν φορέων στὶς διάφορες θέσεις.

**Χάρη στὴ διευρυμένη
ἀναπαραγωγὴ τῶν
κοινωνικῶν τάξεων
οἱ ἀστοὶ παραμένουν
—καὶ τὰ παιδιά τους γίνονται—
ἀστοί,
οἱ προλετάριοι παραμένουν
—καὶ τὰ παιδιά τους γίνονται—
προλετάριοι.**

Ἐξάλλου, δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι, γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν φορέων στὸ σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, δικαθοιστικὸς παραγόντας εἶναι ἡ ἀγορὰ ἐργασίας, ὡς ἔκφραση τῆς διευρυμένης ἀναπαραγωγῆς τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Αὐτὸς συμβαίνει ἀκόμη κι ὅταν δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ ἀγορὰ ἐργασίας ἐνοποιημένη, ὅταν δηλαδὴ ἡ ζήτηση στὴν ἀγορὰ ἐργασίας διαμορφώνεται σ' ἔνα πεδίο ἥδη κατακερματισμένο ἔξαιτιας τῆς δράσης (μαζὶ μὲ ἄλλους παράγοντες) τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν τοῦ κράτους (π.χ. ἔνας φοιτητής ἀνεργος δὲν πρόκειται νὰ πάρει τὴν κενή θέση ἐνὸς εἰδικευμένου ἐργάτη). Ὁστε, στὴν περίπτωση τῆς κατανομῆς τῶν φορέων ὑπάρχει μιὰ διαπλαστικὴ διασύνδεση ἀνάμεσα στὸν μηχανισμὸς κατανομῆς καὶ τὶς σχέσεις ἐργασίας. Ἡ διασύνδεση αὐτὴ, κοντά σ' ἄλλα, δρούθετεῖ τῇ δράσῃ τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν στὸν κατακερματισμὸν τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας. Γιὰ παράδειγμα, τὸ ὅτι τὶς

συμπληρωματικὲς θέσεις ἐργατῶν κατὰ κανόνα καταλαμβάνουν χωρικοὶ δὲν δφείλεται στὴ δράση τοῦ σχολείου. Ἀντίθετα ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ὑπαίθρου, δηλαδὴ ἡ κατάργηση θέσεων στὴν ὑπαίθρῳ ποὺ συνοδεύει τὴ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης, προσδιορίζει δὲν ἀπτὴ τὴν ἄποψη τὸ σχολεῖο.

17.4. Τέλος στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν φορέων ὑπάγεται στὴ διευρυμένη ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, θὰ πρέπει νὰ δοθεῖ τὸ περίγραμμα τῶν ἀμεσων ἐπιπτώσεων τῆς διευρυμένης ἀναπαραγωγῆς τῶν θέσεων πάνω στοὺς φορεῖς. Ἀπ' αὐτὸ τὸ δρόμο θὰ ξανασυναντήσουμε τὴν προτεραιότητα τῆς πάλης τῶν τάξεων σὲ σχέση μὲ τοὺς μηχανισμούς.

Οἱ φορεῖς δὲν εἶναι ἐκ καταγωγῆς (ἔξω ἢ πρὶν ἀπὸ τὸ σχολεῖο) «ἔλευθεροι» καὶ «κινητοί», περιφερόμενοι ἀπὸ θέση σὲ θέση ἀνάλογα μὲ τὰ κελεύσματα τῶν ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση ἢ τὶς ἰδεολογικὲς ἐπιφρόδες ποὺ δέχονται. Εἶναι ἀλήθεια, βέβαια, ὅτι οἱ τάξεις τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ δὲν εἶναι κάστες, ὅτι ἡ προέλευση τῶν φορέων δὲν τοὺς συνδέει ὑποχρεωτικά μὲ συγκεκριμένες θέσεις, ὅτι, τέλος, ὁ κατανεμητικὸς ρόλος τοῦ σχολείου καὶ τῶν ἄλλων ἰδεολογικῶν μηχανισμῶν εἶναι ἀδιαίτερα σημαντικός. Ὁστόσο, ἀληθεύει ἐπίσης ὅτι, χάρη στοὺς ἰδεολογικοὺς μηχανισμούς, τ' ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν κατανομὴ τῶν φορέων ἐκδηλώνονται μὲ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀστοὶ παραμένουν —καὶ τὰ παιδιά τους γίνονται— μαζικὰ ἀστοί, καὶ ὅτι οἱ προλετάριοι παραμένουν —καὶ τὰ παιδιά τους γίνονται— μαζικὰ προλετάριοι. Τὸ φαινόμενο ἀποκαλύπτει ὅτι, ἀν ἡ κατανομὴ τελικὰ τῶν θέσεων παρουσιάζει αὐτὴ τὴ μορφή, αὐτὸ δὲν δφείλεται στὸ σχολεῖο ἀλλὰ στὴ δραστικότητα τῶν ὕδων τῶν θέσεων πάνω στοὺς συγκεκριμένους κοινωνικοὺς φορεῖς. Ἡ δραστικότητα τῶν θέσεων ξεπερνᾷ τὴ δραστικότητα τοῦ σχολείου, δπως ἄλλωστε ξεπερνᾶ καὶ τὴ δραστικότητα τῆς οἰκογένειας. Βέβαια, μερικὲς σύγχρονες ἀπόψεις διατείνονται ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ διαζευκτικὴ εὐχέρεια οἰκογένειας-σχολείου σὲ μιὰ σχέση αἰτιακή, ἢ ὅτι τὸ «ζεῦγος» οἰκογένεια-σχολεῖο ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς κατανομῆς τῶν φορέων. Ἀντίθετα μὲ αὐτὲς τὶς ἀπόψεις πιστεύουμε ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ σειρὰ σχέσεων ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν μηχανισμὸς καὶ ἀπλώνει τὶς φύζεις του στὴν ταξικὴ πάλη. Μ' ἄλλα λόγια, πρόκειται γιὰ μιὰ πρώτη κατανομὴ τῶν φορέων ποὺ συνδέεται μὲ τὴν πρώτη, τὴ θεμελιακή, ἀναπαραγωγὴ τῶν θέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἡ πρώτη κατανομὴ, παρακολουθώντας τὶς βαθμίδες καὶ τὶς φάσεις ἀνάπτυξης τοῦ δεδομένου κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, ἀποδίδει στοὺς ἐπιμέρους μηχανισμοὺς τὸ ρόλο ποὺ δικαίωνται ἐπιτελεῖ.

Μετάφραση: Δ. Μηλιάκης